

מסע הרכש של מטוס הקרב הבא: הדילמות של אנקרה

רמי דניאל וגליה לינדנשטראוס | 18 באוגוסט, 2025 | גיליון 2027

הצורך של טורקיה לחדש את צי מטוסי הקרב הנמצאים ברשותה אינו חדש כלל ועיקר, אך הוא התחדד על רקע רכישות של מדינות אחרות באזור וכן תוצאות מבצע "עם כלביא". אנקרה עדיין מתאוששת מהשלכות סילוקה מפרויקט ה-F35 בשנת 2019. אך לנוכח השיפור במצבה המדיני של טורקיה, בין היתר עקב המלחמה באוקראינה, נפילת משטר אסד בסוריה וכניסתו החוזרת של טראמפ לבית הלבן, נראה שכיום יש לה יותר אופציות מאשר בעבר והיא שוקלת שלוש חלופות מרכזיות: אופציה אמריקאית, אופציה אירופאית ואופציה טורקית. כל אחת מהן אינה אידיאלית. קיימת אי-ודאות לגבי סיכויי השלמת הרכישה מארצות הברית ומאירופה לצד הימור על מידת ההצלחה של מטוס הקרב שטורקיה מפתחת בעצמה. עם זאת, כל אופציה שטורקיה תבחר תשדרג את יכולותיה האוויריות, ועל מדינות האזור, ובכלל זאת ישראל, להיערך לכך.

סוגיית המודרניזציה של חיל האוויר הטורקי מעסיקה את אנקרה כבר שנים רבות. מטוסי הקרב הנמצאים כיום ברשות טורקיה הם משני סוגים: רובם מסוג F16 אמריקאי, משנות ה-90 של המאה הקודמת ואשר שודרגו מאז בתוספות אמריקאיות וטורקיות. חיל האוויר הטורקי גם מטיס מטוסים מסוג F4, אשר נרכשו מארצות הברית בשנות ה-70 ושודרגו בטכנולוגיות ישראליות, במסגרת הסכם שנחתם בין חיל האוויר הטורקי לתעשייה האווירית הישראלית ב-1997. כך, מטוסי הקרב הקיימים נכנסו לחיל האוויר הטורקי לפני זמן רב ולמרות השדרוגים שבוצעו לאורך השנים, התיישנותם הפכה בעיה שיש להידרש אליה, ובעת הנוכחית.

נהוג לקטלג את דגמי מטוסי הקרב לפי דורות. בהקשר זה, ה-F4 נחשב אחד הדגמים הבולטים של הדור השלישי, כאשר ה-F16 הוא אחד ממטוסי הדור הרביעי. אך מאז התפתחו הטכנולוגיות שאפשרו שיפור משמעותי בתחומים קריטיים - יכולת תמרון, מכ"ם, חמקנות, חיבור למערכות פיקוד ושליטה ולמערכות מידע מתקדמות. על בסיס אותן טכנולוגיות נכנסו לשירות בשנות ה-2000 מטוסי הדור החמישי, ובראשם ה-F35.

אנקרה התכוונה להעביר את חיל האוויר שלה לדור החמישי דרך השתתפות בתוכנית ה-F35 ואף לקחה חלק בייצור חלקים מהמטוסים. אך ב-2019, ארצות הברית החליטה להרחיק את טורקיה מתוכנית ה-F35 בתגובה לרכישת מערכת ההגנה האווירית הרוסית S400 על ידי אנקרה. אז עלה בין היתר חשש בווינגטון מכך שהפעלה טורקית בו-זמנית של המטוס האמריקאי ושל המערכת הרוסית תאפשר איסוף מידע רגיש על ה-F35, שיגיע לרוסיה.

העובדה שחיל האוויר הטורקי נותר בדור מיושן של מטוסי קרב נעשתה בעייתית יותר עבור אנקרה בשל מרוץ החימוש האווירי המתרחש סביבה. ישראל מפעילה F35. מדינות אחרות בחרו במטוסי קרב איכותיים יותר מ-F4/16, בשילוב טכנולוגיות שיכולות להתקרב חלקית לאלו המאפיינות את המטוסים המתקדמים (ולכן מכונים "דור 4.5"). מטוס הקרב הצרפתי "ראפאל" נרכש על ידי מצרים, קטאר ואיחוד האמירויות. מדינות במפרץ, ובראשן ערב הסעודית, רכשו מטוסים בריטיים-ספרדיים-גרמניים-איטלקיים טיפון "יורופייטר". בצד המערבי של טורקיה, יריבתה ההיסטורית, יוון, רכשה מטוסי ראפאל והיא נמצאת במגעים מתקדמים לרכישת F35. וכך יוון, שבינה לבין טורקיה התרחשו חיכוכים רבים לאורך השנים, בין היתר באוויר, תוכל להפעיל מטוס דור 5 עם יכולת חמקנית מתקדמת, המאפשרת לו לפעול בחופשיות בשמי טורקיה. מדובר באיום משמעותי עבור אנקרה.

לכן, בעקבות הוצאתה מתוכנית ה-F35, טורקיה מתמודדת עם בעיה כפולה בעלת השלכות אסטרטגיות כבדות של התיישנות הצי שלה ופער יחסי בהשוואה לשכנות. בתקופה שבה אנקרה אימצה מדיניות חוץ אסרטיבית יותר והיא מגבירה את כוחה הצבאי, עם הצלחות ביבשה ובים, חולשתה באוויר מהווה אתגר המבטל חלק מהיתרון היחסי שיש לה בתחומים אחרים. הניסיון לפצות על אותה חולשה דרך כטב"מים מתקדמים התברר עם הזמן כפתרון חלקי בלבד.

המודעות באנקרה לצורך להאיץ את המודרניזציה של חיל האוויר שלה התחדדה לאחר המבצע "עם כלביא". בתחילת אוגוסט פרסמה המכללה הלאומית למודיעין הטורקית דו"ח המסכם את הלקחים עבור טורקיה מהמערכה בין ישראל לאיראן. הלקח הראשון הוא הצורך להמשיך במודרניזציה של הכלים האוויריים הטורקיים. העליונות האווירית הישראלית ותפקידה בהכרעה מול איראן והתחושה באנקרה שטורקיה עשויה להתחרות בישראל על מעמד אזורי, כאשר לחיל האוויר הישראלי יכולות מתקדמות ביותר בזכות ה-F35, הגבירו תחושת הקריטיות של מצב הצי האווירי.

כדי לפתור את הבעיה עומדות בפני ממשלת טורקיה מספר אופציות. אף שהרעיון הוזכר מעת לעת על ידי גורמים טורקיים, רכישת מטוסי קרב רוסיים או סיניים נראית כעת לא סבירה, לנוכח ההתנגדות שמהלך כזה יעורר בשורות נאט"ו, וכן זמן ההתאמה שיידרש להסתגל למערכות שונות לגמרי ממה שטורקיה מכירה. שלוש חלופות עלו בשנים האחרונות עם סבירות מימוש גבוהה יותר: אופציה אמריקאית, אופציה אירופאית ואופציה טורקית.

בזמן ממשל ביידן ניהלו נשיא טורקיה רג'פ טאיפ ארדואן והנשיא האמריקאי משא ומתן לשדרוג צי ה-F16 של טורקיה, דרך רכישת מטוסים מתקדמים יותר מאותו דגם וחבילות שדרוג למטוסים הטורקיים הקיימים. בתחילת 2024, בתמורה להסכמת אנקרה להצטרפות שוודיה לנאט"ו, ביידן אישר את העסקה. אך בסוף אותה שנה, טורקיה וויתרה על חבילות השדרוג בטענה שברשותה פתרונות מקומיים. באותה שנה, בכירים אמריקאים גם רמזו שקיימת אפשרות שטורקיה תחזור לפרויקט ה-F35. עלייתו לשלטון של דונאלד טראמפ, האוהד יותר

את ארדואן יחסית לביידן, יצרה מומנטום חדש והנשיא האמריקאי הביע נכונות להתקדם בנושא. וכך, לאור המציאות החדשה בוויינגטון, טורקיה החליטה למקד את מאמציה מול הממשל האמריקאי בהשגת F35.

עם זאת, מול העיכובים במשא ומתן עם ארצות הברית, ממשלת טורקיה גם פנתה ליצרניות היורופייטר ב-2023. עסקת רכישת המטוס האירופאי דורשת את אישור כל המדינות המעורבות בפרויקט. במשך חודשים רבים, התנגדותה של גרמניה, בעקבות המבצעים הטורקיים בצפון סוריה ומצב זכויות האדם בתוך טורקיה, היוותה המכשול הגדול ביותר להתקדמות במשא ומתן. ב-23 ביולי 2025, הוועדה האחראית ליצוא ביטחוני בגרמניה הסירה את הווסט שלה, בזמן שנחתם הסכם ראשוני בין שרי החוץ הבריטי והטורקי לרכישת יורופייטר. ספרד ואיטליה, השותפות אף הן לפרויקט לא צפויות להתנגד להמשך המגעים בין הצדדים, כך שהאופציה האירופאית נראית בשבועות האחרונים כסבירה ביותר.

החלופה השלישית עבור אנקרה מבוססת על התעשייה הביטחונית הלאומית, שבה חלה התפתחות מהירה בשנים האחרונות. טורקיה כבר התחילה לשדרג חלק מצי ה-F16 על בסיס מערכות טורקיות. אך פרויקט הדגל הטורקי הוא Kaan, מטוס הקרב הלאומי. דגם ראשוני של המטוס ביצע טיסה בכורה ב-2024. לפי בכירים טורקיים, המטוס יהיה בעל יכולות של הדור המתקדם ביותר, על בסיס טכנולוגיות טורקיות.

מעבר לתפקידו הצבאי, פרויקט ה-Kaan, שהחל ב-2016, עוד לפני הוצאתה של טורקיה מתוכנית ה-F35, הפך סמל מרכזי בתעמולת המשטר כדי לגייס לצרכים פוליטיים פנים-טורקיים את תמיכת הבוחרים הלאומניים. המטוס גם אמור להיות מוצר חשוב ביצוא הצבאי הטורקי. אינזונזיה הפכה ללקוחה הזרה הראשונה של ה-Kaan כאשר חתמה ביולי 2025 על הזמנת 48 מטוסים שטורקיה התחייבה למסור תוך עשר שנים. מדינות נוספות, ביניהן פקיסטן, ערב הסעודית, איחוד האמירויות ומצרים הביעו עניין.

לכאורה פתוחות מול אנקרה יותר אופציות כעת מאשר לפני מספר שנים, כאשר אף מדינה מערבית לא רצתה למכור אמל"ח מתקדם לצבא הטורקי. מציאות זאת משקפת את השיפור במצבה המדיני של טורקיה, בין היתר לאור חשיבותה הגוברת בהקשר של השלכות המלחמה באוקראינה והפלת משטר בשאר אל-אסד בסוריה, אך היא גם מעמידה את ההנהגה הטורקית מול דילמות בין אופציות בעלות יתרונות וסיכונים שונים.

שדרוג ה-F16 שברשות טורקיה מהווה אופציה זולה יחסית וזמינה בטווח קצר יותר. אך לו ימומש הוא יהווה יותר צמצום מאשר סגירת הפער בין האווירייה הטורקית לצבאות אחרים, במיוחד אם הוא מבוצע על בסיס טכנולוגיות טורקיות. פנייה לוויינגטון, הן לשדרוג המטוסים הקיימים והן לרכישת F16 מתקדמים יותר, תשאיר את טורקיה תלויה בארצות הברית. המכירה אושרה, הגם שהתעוררו קשיים בהשגת ההסכמה של הקונגרס למכירת F16 לאור התנגדויות מצד חלוצי היווני, הארמני, הכורדי והפרו-ישראלי. ההיסוסים הטורקים לגבי השלמת הרכישה נובעים בין היתר מרצון לנסות לשוב לפרויקט ה-F35. חזרת טורקיה ל-F35 עשויה לעזור

התנגדות גדולה יותר בקונגרס, לנוכח ההשלכות הכבדות יותר של צעד זה על שיפור היכולת הצבאית של אנקרה וההשפעה על מאזני הכוחות סביב טורקיה. במיוחד התגברות המתיחות בין ישראל וטורקיה בעניין סוריה והחשש מפני עימות ישיר ביניהן הפכה את ההתנגדות הישראלית למכירת F35 לטורקיה, אף שהיא לא מושמעת רשמית, לבולטת יותר בשיחות סגורות. ארצות הברית וטורקיה גם לא הצליחו למצוא עד כה נוסחה שתהיה מקובלת על שתי המדינות לפתרון בעיית הרכישה הטורקית של מערכת ה-S400 מרוסיה מבחינת נאט"ו.

נדמה כי יצרני היורופייטר נכונים יותר למכור את המטוס שלהם לחיל האוויר הטורקי, גם אם צפוי עדיין משא ומתן על פרטי עסקת הרכישה. אך היורופייטר, גם הוא לא דור חמישי ואף נחשב פחות טוב מהראפאל, למרות שהוא מצטיין במשימות הגנה על המרחב האווירי ויכול לאפשר לטורקיה להשתוות לחלק מהשכנות שלה בקרבות אוויריים. ראש ממשלת יוון, קיריאקוס מיצוטאקיס, התבטא בעניין הרכישה ואמר שטורקיה היא מדינה גדולה עם תעשייה ביטחונית חזקה ושם מישו חושב שניתן למנוע את הרכישה הוא "די בור". מה שכן ניתן לטענתו לעשות זה לשכנע את השותפים האירופים לגבי התנאים והדרכים שבהם המטוסים יסופקו, האופן שבו יעשה בהם שימוש, והתחזוקה העתידית שלהם. מבחינה זאת, מיצוטאקיס רמז לדיווחים קודמים לגבי דרישה גרמנית שטורקיה לא תשתמש במטוסי היורופייטר נגד חברת ברית נאט"ו אחרת, ובפרט לא תשתמש בהם לחדירה למרחב האווירי של יוון.

אופציית המטוס הלאומי הטורקי משחררת את טורקיה לכאורה מהתלות במשא ומתן ארוך עם מדינות אחרות, הדורשות פשרות כולל בסוגיות רגישות עבור אנקרה. מסיבה זאת, גורמים לאומניים בטורקיה מדגישים את הצורך לא לרכוש מטוס קרב זר אשר יגזול משאבים מהפרויקט הלאומי ועלול לעכב אותו ואת "שחרור" טורקיה מתלות בזרים.

אך החלטה כזאת תלווה בסיכונים רבים. פרשנים זרים מביעים ספק מסוים לגבי היכולות האמיתיות של ה-Kaan. כמו כן, למרות הצהרות הבכירים הטורקיים, ה-Kaan עדיין נשען על טכנולוגיות זרות בהיבטים קריטיים, כולל מנועים. לבסוף, המשמעות של שימוש בכלי שלא שימש צבאות אחרים, לעומת החלופות האחרות, היא וויתור על הניסיון שנצבר על ידי מפעילים אחרים. במילים אחרות, הימור על הצלחת המטוס הלאומי מחליפה את אי-הוודאות הקשורה לתוצאות משא ומתן עם שותפות זרות באי-וודאות הקשורה ליכולות התעשייה הצבאית הטורקית.

עוד גורם המשפיע על השיקולים הטורקיים הוא ממד הזמן, שדוחף את טורקיה לשקול שילוב בין האופציות. יצור סדרתי של ה-Kaan ותפעול מבצעי על ידי חיל האוויר הטורקי אמורים להתאפשר, אם הפרויקט יעמוד בלוח הזמנים המוצהר, רק בתחילת העשור הבא. לכן, הפרויקט הלאומי אינו מסוגל להוות פתרון לתחושת הדחיפות הקיימת באנקרה בנושא. בהקשר זה, רכישת היורופייטר נתפסת כפתרון ביניים הנותן מענה (אם יתקדם מספיק מהר) לבעיה הדחופה של טורקיה כעת והיא צמצום הפער של חיל האוויר הטורקי עם מדינות אחרות. פתרון זה פחות טוב מרכישת F35, שהייתה פותרת את שתי הבעיות בו-זמנית.

לכן, אנקרה נמצאת מול חלופות לא אידיאליות, כאשר החלטתה בסוגיה מושפעת משיקולים רבים, יכולת מבצעית של המטוס הנשקל, עלותו, סיכויי הצלחת תהליך רכישה/יצור, זמן מסירת המטוסים, יחסים עם מדינות אחרות ואף שיקולי תדמית בזירה הפנים-פוליטית. טורקיה מתקדמת במקביל בשלושה ערוצים, שגם משפיעים אחד על השני. לצד האפשרות לשלב רכישת יורופייטר עם פיתוח Kaan, מומחים ציינו את האפשרות שטורקיה תרכוש F35 כאמצעי להרגיל את חיל האוויר הטורקי לדור 5, בזמן שפיתוח המטוס הטורקי מתקדם וכך יהפוך לפחות דחוף. אך פתרון זה מסתמן כיקר ביותר. אחרים מפרשים את המשא ומתן עם האירופאים כניסיון של אנקרה להפעיל לחץ על הממשל האמריקאי כדי לסכם מהר יותר עסקת F35.

גם עבור המדינות החוששות מעליית כוחה של טורקיה, כל אחת מהאופציות היא בעלת השלכות עם משמעויות מעורבות. נראה שמול האפשרות שטורקיה תרכוש מטוסי F35, האפשרות שתרכוש מטוסי יורופייטר עדיפה מבחינת מדינות האזור עקב יכולותיו המוגבלות יותר של המטוס. מצד שני, הסיכויים שעסקת F35 תצא לפועל במלואה הם הנמוכים ביותר מבין יתר האופציות, כיוון שיש לה גם השלכות על שחיקת היתרון היחסי של ישראל ובהמשך, גם של יוון. באופן כללי, כפי שהדגיש מיצוטאקיס, רכישת מטוסים אינה עסקה חד-פעמית אלא יש לה היבטים מתמשכים, היכולים להשפיע על אופן ההתנהלות של מדינות.

ההימור על היכולת הטכנולוגית של טורקיה והבחירה בין הישגים עצמיים לתלות בזרים מקבלת משמעות גם מהזווית החיצונית לטורקיה. מצד אחד, ייתכן שמכירת מטוסים אירופאים או אמריקאים תגרום להעברת טכנולוגיות שהתעשייה הצבאית הטורקית או ספקים אחרים לא היו מסוגלים לספק לטורקיה. מצד שני, ניתן לטעון כי רכש של טורקיה ממקורות מערביים עדיף עדיין על פני רכש ממקומות אחרים, כיוון שהוא משאיר מנופי לחץ בהמשך בידי ארצות הברית ואירופה, לו טורקיה תנקוט מדיניות תוקפנית כלפי שכנותיה. כך או כך, מדינות האזור, ובכללן ישראל, צריכות להיערך לתרחיש של חיל אוויר טורקי משודרג בעתיד הקרוב.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט